

Валентина Мохоцько,

заступник директора, ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2196-9390>

Центральна наукова бібліотека Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна
майдан Свободи, 4, Харків, 61022, Україна
e-mail: v.g.mokhonko@karazin.ua

Спадщина Івана Світличного у фондах Центральної наукової бібліотеки Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна

Історія українського шістдесятництва – літературно-мистецького і суспільно-політичного відродження 1960-х рр. минулого століття, опору тоталітаризму, боротьби за права людини – нерозривно пов'язана з ім'ям Івана Олексійовича Світличного, випускника філологічного факультету Харківського університету. У статті розглядаються особливості формування унікальної бібліотеки І. О. Світличного, яка у 2005 р. була передана у дар Центральній науковій бібліотеці Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна.

Ключові слова: історія фондів Центральної наукової бібліотеки, пожертвування і дари, особисті бібліотеки, Іван Світличний, Надія Світлична, Михайлина Коцюбинська.

Фонд книжкових пам'яток Центральної наукової бібліотеки – однієї з найстаріших університетських книгозбірень України, яка заснована одночасно з Харківським університетом у 1805 р. за ініціативи відомого громадського діяча, вченого, просвітителя першої половини XIX ст. Василя Назаровича Каразіна (1773–1842), зберігає унікальне надбання духовної культури людства. Воно представлено книжковими пам'ятками – рукописними, рідкісними і цінними виданнями XII–XXI ст. Велика частина документів з фонду не має аналогів в інших бібліотеках України та за її межами.

Мета статті – показати унікальність фондів Центральної наукової бібліотеки Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна.

Виклад основного матеріалу дослідження. З перших років існування ЦНБ важливим джерелом поповнення її фонду були дари та пожертвування. Свої книжкові колекції передавали до бібліотеки вдячні вихованці Університету, професори, дворяни краю. Засновник Університету В. Н. Каразін, український просвітитель, один з найосвіченіших представників дворянства початку XIX століття, був одним з перших дарувальників. Він подарував «Древний атлас Птолемея» (XVI ст.), «Петербуржский календарь 1715 г.», «Описание Полтавской битвы», «Les forces de l'Europe», яка була видана у Парижі у 1694р., біографію Лефорта, частину унікальних грецьких рукописів тощо [3, с. 26].

На сучасному етапі свого розвитку ЦНБ, підтримуючи ustaleni tradicii, priймає dари, yakі vidobrazhuyut важливі етапи розвитку культури людства, пов'язані з подіями, життєвими традиціями, ідеями, поглядами, творами літератури та мистецтва людей, котрі жили і діяли як минулими століттями, так і зовсім нещодавно – у XX ст. Історія продовжується, цінні дари постійно поповнюють фонд університетської бібліотеки.

Так, ЦНБ є єдиним власником в Україні сімнадцятитомного видання-фоліанту «Iconotheca Valvasoriana» – факсимільне графічної колекції, яку зібрав відомий словенський вчений, історик Янез Вайкард Вальватор (1641–1693). Видання – шедевр поліграфічного мистецтва Словенії 2008 р., тираж якого – 100 нумерованих примірників. Його подарував бібліотеці Президент Республіки Словенія Данило Тюрк під час свого візиту до ХНУ імені В. Н. Каразіна.

Особисту бібліотеку випускника філологічного факультету Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна, мовознавця, критика, поета, діяча українського руху опору 1960–1970 рр. Івана Олексійовича Світличного (1929–1992) у кількості 5065 примірників у 2005 р. подарувала ЦНБ його сестра Надія Світлична, відомий громадський діяч, борець за українську культуру. Перебуваючи в Університеті, Надія Олексіївна так згадувала про брата: «Йому би пити, гуляти і веселитись, а він до ЦНБ переселився (читальний зал № 10)». Сьогодні ім'я І. О. Світличного є на одній з пам'ятних табличок, що встановлені на столах цього читального залу.

Попередні перемовини про можливість передачі бібліотеки до Університету проводив відомий український правозахисник Євген Захаров. Умовою передачі бібліотеки Світличного до ЦНБ, де так любив працювати відомий випускник, було зберігання її як меморіальної (тобто вона повинна була залишитися цілісною колекцією).

Аби скласти правильне враження про це книжкове зібрання, слід пригадати, якою винятковою фігурою на тлі своєї епохи був Іван Олексійович Світличний. Історія українського шістдесятництва нерозривно пов'язана з іменами Івана і Надії Світличних. Саме навколо них у багатьох суттєвих проявах зосереджувався тогочасний ренесанс в Україні. Іван Світличний був генератором ідей, що об'єднували шістдесятників. Він якось непомітно й

ненав'язливо опинявся в центрі кожної культурної акції. Був душею самвидаву, цього чи не найвидатнішого досягнення 1960-х у суспільному поступі.

У передмові до книги «З живучого племені Дон Кіхотів», яка побачила світ у 2008 р. у видавництві «Грамота» (м. Київ), упорядниці М. Х. Коцюбинська написала: «Для мене все найсвітліше в шістдесятництві так чи так пов'язане з іменами Світличних – Івана та Надії. Перефразуючи відомий вислів, скажу: якби цих людей, та ще з таким значущим прізвищем, не існувало, їх слід було б вигадати...» [5, с. 5].

Іван Світличний народився на Луганщині, а більшу частину свого життя провів у Києві. З Харковом його еднають роки студентства – у 1947–1952 рр. він навчався на філологічному факультеті тамтешнього університету. Велику роль у формуванні світогляду І. О. Світличного, становленні його як науковця, принципового борця і захисника вітчизняної культури відіграла університетська бібліотека. Тому і є знаковим той факт, що книжкова колекція Івана Світличного сьогодні знаходиться саме в історичному приміщенні бібліотеки на вул. Університетській, 23.

У бібліотеці І. Світличного переважають монографії, наукові збірники статей, присвячені різними проблемам мовознавства, літературознавства, історії української, російської та зарубіжної (зокрема античної) літератури. Особливе місце в колекції посідають академічні словники – двотомний «Фразеологічний словник української мови» (Київ, 1993), «Словарь лингвистических терминов» О. Ахманової (Москва, 1966), «Словарь української мови» Б. Грінченка (Київ, 1958–1959), «Этимологический словарь русского языка» М. Фасмера (1964–1973) та ін. Про широту світогляду науковця свідчать видання з питань історії (зокрема, книги Д. Яворницького, М. Грушевського, Г. Кониського, О. Апанович, І. Крип'якевича), філософії, естетики. Серед зібрання художньої літератури ми бачимо прозові та поетичні твори українських (Т. Шевченка, І. Франка, Лесі Українки, І. Нечуя-Левицького, Ю. Смолича), російських (Ф. Достоєвського, Л. Мартинова, А. Вознесенського, Ф. Іскандера, В. Астаф'єва), зарубіжних (Данте, Ф. Війона, Ф. Рабле, Ч. Діккенс, Ф. Шіллера, Р. М. Рільке, У. Фолкнера, Ю. Тувіма, Б. Брехта, К. Воннегута) письменників. Бібліотека містить також багато видань античних авторів – Арістофана, Гомера, Плавта, Менандра.

Значну частину бібліотеки становлять книжки французькою, німецькою, англійською, польською, чеською, словенською, сербською, болгарською мовами.

Варто виокремити українські рідкісні видання, серед яких – п'єса «Базар» В. Винниченка (Львів, 1918), «Руска читанка для низших клас середних шкіл» (Львів, 1879), «Украинская грамматика для учеников классов гимназий и семинарий Приднепровья» А. Кримського (Москва, 1907), роман «Золоті лисенята» Ю. Шпола (Харків, 1929), малотиражні видання «Кобзар» та «Автобіографія» Т. Г. Шевченка [1, с. 307]. Привертають увагу багато зарубіжних видань, присвячених класичному і сучасному живопису. Окремо слід сказати про дарчі написи на багатьох документах бібліотеки І. Світличного. Це, зокрема, автографи письменників Б. Антоненка-Давидовича, І. Драча, Л. Забашти,

Ю. Мушкетика, І. Муратова, С. Плачинди, перекладача М. Лукаша, історика І. Крип'якевича, літературознавців М. Коцюбинської, Ю. Бойко-Блохіна та багатьох інших.

Ми можемо тільки здогадуватися, яких зусиль коштувало Світличному придбання літератури у СРСР 1960-х рр. Невеличке помешкання на Уманській, 35 (м. Київ), де проживала сім'я Світличних, стало осередком інтенсивного духовного життя, неофіційним клубом творчої молоді. За спогадами, тут почували себе як удома Іван Драч, Опанас Заливаха, Алла Горська, Іван Дзюба і Юрій Бадзьо, Галина Севрук і Василь Стус, Ігор Калинець і Василь Голобородько та інші шістдесятники. Для Василя Симоненка Іван був першим критиком і радником, пускав у світ його «захалавні» вірші й «Щоденник».

Світличний одним із перших здійснив і утвердив живий творчий зв'язок із діаспорою. Можливо, саме звідти надходили зарубіжні видання, які є у складі цієї унікальної бібліотеки.

Вперше І. Світличного заарештували у 1965 р. При обшуку було вилучено багато самвидаву, рукописи праць, чимало книг і часописів, зокрема й рідкісних, навіть Святе Письмо. Тоді Івана Олексійовича звільнили через вісім місяців після арешту, як соціально безпечного, але 12 січня 1972 р. заарештували вдруге. За ст. 62.1. КК УРСР («антирадянська агітація і пропаганда») він отримав вирок – 7 років таборів суворого режиму та 5 років заслання. Термін відбував у Пермській області, у таборах, розташованих у селищах Всесвятське і Кучино.

Листи Івана Світличного з табору до дружини, сестри, друзів збирала, прокоментувала й видала незадовго до своєї смерті, у 2001 р., під назвою «Голос доби: Листи з «Парнасу» Леоніда Світлична. Листи з «Парнасу» дають нам унікальну можливість зануритися у внутрішній світ поета, вченого під час перебування у неволі [4]. «Парнасом» своє інтенсивне духовне життя в таборі Світличний назвав сам у однойменному сонеті. «Побутові умови, хоч і скромні, зате сталі, – писав він сестрі Надії 9.10.1977 р. – а коли до них звикнеш, вони не нервують, як там, на свободі, буває, нервує маса всіляких побутових дрібниць. ...Є тут свої переваги, принаймні для мене це – переваги...».

У ті часи до табору можна було надсилати книжки, замовляти їх через магазин «Книга – поштою». Саме так у Світличного і його колег по табору, формувалися персональні бібліотечки: «Я скільки завгодно читаю», – хвалився Іван Олексійович сестрі. Він також використовував можливості табірної бібліотеки, навіть заходився каталогізувати її.

Списки літератури, які замовляє І. Світличний своєму безвідмовному «секретареві» – дружині, просто вражають як розміром (у деяких листах займають по кілька сторінок), так і різноманітністю й глибиною інтересів. Крім різноманітних словників (есперанто-російський, рекурсивний словник української мови, словники староукраїнської мови XIV–XV ст., поліських говорів тощо) тут були й видання українського фольклору, «Каталог інкунабул», «Папір і філіграні на українських землях», наукові праці де Соссюра, Булаховського, Жирмунського, Аверинцева, Чичерина, Лотмана, Вернадського, твори Лесі Ук-

раїнки, Бажана, Брехта. «...Всі ці речі Ти запиши – в окремий записник! – і пробуй, пробуй, пробуй дістати. Дуже дякую за Катугу» (лист від 17.03.1978). Викликає захоплення той факт, що все це писалося в загубленій у пермських снігах зоні суворого режиму. Чим не «Парнас»?!

Листи із заслання свідчать про колосальний, як для засланця, обсяг передплати Світличного – десь до 15 періодичних видань (крім українських і основних російських літературних часописів, «Кур'єр ЮНЕСКО», польські і навіть югославські «дорогуші» журнали). Він широко користується послугами мережі магазинів «Книга – поштою», налагоджує контакти з «Академкнигою», не нахвалиться ленинградськими книгарнями, які безвідмовно виконують замовлення, надсилає відповідні адреси своїм колегам по неволі. Надзвичайно характерний лист до Ю. Бадзя (31.06.1980), написаний невдовзі по прибутті Юрія до табору і присвячений книжковій темі. Іван Олексійович радить новоспеченому табірникові, як задовольняти книжковий голод, надсилає потрібні адреси магазинів «Книга – поштою», окремі твори.

На засланні Світличному вдається налагодити контакти з місцевими книголюбамі – аж до Барнаула, за допомогою дружини він здійснює книжковий обмін, тобто живе за своїми внутрішніми духовними законами – за принципом Лесі Українки «мовби немає облоги»: «...На життя я собі маю досить, їсти й пити є що, а крім того, мене цікавлять тільки книжки та й більш нічого», – писав він А.-Г. Горбач незадовго до арешту (29.12.1970). На засланні, отримуючи посилки від друзів, Світличний найбільше радів книгам: «На книжки я скупий рицар, і жодна бандероль не буде зайва» (з листа до Л. Копелева, 01.01.1979). А ось, одна з таборових легенд, оперта на реальні факти: Світличний везе із собою на заслання важкі клунки з книгами, і «колеги»-кримінальщики безвідмовно носять їх цьому дивному «дідові» (відпустив у таборі бороду і, виснажений хворобами й голодівками, виглядав набагато старшим за свій вік)...

Племінниця класика української літератури Михайлина Коцюбинська, котрій улітку 1981 р. вдалося відвідати І. Світличного на засланні, згадувала: «Свою хату Іван уже встиг перетворити на книгозбірню. Запам'ятався мільйонер, що здійснював нагляд за засланцем і принагідно брав у нього щось почитати... Працював Іван палітурником у бібліотеці, і взагалі то був «рай» порівняно з тривалим перебуванням у високогірному Усть-Кані, що фатально позначилося на стані його здоров'я».

20 серпня 1981 р. з Іваном Олексійовичем стався жорсткий інсульт. Саме цю дату Леоніда Світлична вважала датою загибелі його як творчої людини – він прожив ще 11 років, але повернутися до повноцінного життя так і не зміг. Вжив тільки завдяки самовідданому доглядові дружини. Звільнили І. Світличного 23 січня 1983 р. Усього він провів у неволі (спеціалізатор КДБ, табір, заслання) дванадцять років. Повернувшись до Києва, прожив іще близько 10 років, але стан його здоров'я неухильно погіршувався. Помер 25 жовтня 1992 р., похований у Києві на Байковому цвинтарі неподалік від могил Стуса, Тихого, Литвина. Нев-

довзі після смерті І. Світличного М. Коцюбинська написала: «Дедалі частіше ловлю себе на тому, що сьогодні – серед людей талановитих, творчих, діяльних, патріотично настроєних – мені до болю бракує Світличного. Щоб нейтралізувати ті спалахи чорної енергії, що спопеляють навіть кращих з кращих, те хвацьке все заперечення в ім'я себеутвердження, те невміння чути ближнього свого... Бракує його “доброокисті”... Його моральної твердості і широти погляду... Бракує Світличних...» [5, с. 33].

Доля подарувала Світличному щастя мати поруч двох непересічних жінок – дружину Леоніду і сестру Надію. Дружина підставляла Іванові плече протягом усього життя – у радості й горі, у творчості й побуті. Допомогала амортизувати удари долі, протистояти тискові й переслідуванням, долати хвороби. Останні страдницькі роки буквально тримала його при житті.

Після смерті чоловіка Леоніда вела колосальну дослідницьку роботу, розшукувала, опрацьовувала, готувала до видання документальні матеріали, твори Світличного, його листи і спогади про нього.

Свою сестру Надію Іван також залучив до справи самвидаву – цього чи не найреальнішого досягнення шістдесятництва. Вона редагувала, розмножувала, розповсюджувала літературу. За цю діяльність у 1972 р. Надію Світличну було заарештовано за ст. 62.1. Кримінального кодексу УРСР («антирадянська пропаганда й агітація») і засуджено на чотири роки таборів суворого режиму. 1976 р. вона вийшла заміж за Павла Стокотельного. Потім Надію виштовхнули із СРСР на постійне проживання до США – за списком із вісімнадцяти дисидентів, за яких особисто клопотався сенатор Едвард Кеннеді.

За кордоном Надія вела активну громадську, журналістську, видавничу роботу. До 1985 р. регулярно видавала «Вісник репресій в Україні». У 1979–1981 рр. вона працювала як перекладач і редактор в Українському інституті Гарвардського університету, у видавництві «Пролог», журналі «Сучасність», у 1993–1997 рр. – в Українському музеї у Нью-Йорку. Понад десять років життя (1981–1993) діячка віддала праці на радіостанції «Свобода». Цикл передач на радіо «Свобода» про когорту своїх побратимів і посестер Н. Світлична назвала «З живучого племені Дон Кіхотів». Цей літературний символ був близький людям гатунку Світличних з їхнім пекучим моральним максималізмом.

Іван і Надія Світличні назавжди залишаться не тільки в духовній скарбниці України, а і всього людства. Свідченням цього є стаття Ольги Керзюк «Видання про український культурний опір у Британській бібліотеці» (березень, 2015) [2]. Своє перше засідання у новому 2015 р. учасники Лондонського Читацького клубу присвятили саме творчості видатного вихідця з Луганщини Івана Світличного. В Українському зібранні Британської бібліотеки є книги Івана Світличного, видані в Україні та діаспорі. Серед них кілька збірок: «Гратовані сонети» (Мюнхен: вид-во «Сучасність», 1997) та «Серце для куль і для рим» (Київ: Радянський письменник, 1990), спогади про Світличного «Доброокий» (серія «Українська модерна література». Київ: Час, 1998), спогади Леся Танюка у книзі «Парастас» (Київ: Сфера,

1998). Із найновіших видань у Британській бібліотеці є книга «Іван Світличний, Надія Світлична. З живучого племені Дон Кіхотів» (Київ: Грамота, 2008).

20 вересня 2019 р. у Харківському національному університеті імені В. Н. Каразіна відбулася IV Всеукраїнська наукова конференція «Теоретичні та прикладні аспекти біографістики: до 90-річчя від дня народження Івана Світличного». Під час конференції, яка проходила у Центральній науковій бібліотеці, були представлені надзвичайно цікаві доповіді про долю Івана Світличного та експонувався частина унікальних видань з його бібліотеки.

Варто відзначити, що описи всіх видань (5065 прим.) введени до електронного каталогу ЦНБ. З повним переліком унікальної колекції бібліотеки І. Світличного можна ознайомитися, зазначивши в полі «Рубрика» – «Бібліотека Світличного І. О.». Література є доступною для замовлення до читального залу № 10 (вул. Університетська, 23), який так дуже любив відвідувати у свої студентські роки Іван Світличний.

Висновок. Сподіваємось, що вивчення особистої бібліотеки І. Світличного дасть змогу краще зрозуміти світогляд цієї людини. Визначальною характеристикою І. Світличного і людей його гатунку був примат духовного над матеріальним – беззастережний, не наганий, органічний. І найголовнішим тут була Книга. Головною своєю зброєю, головним інструментом він завжди вважав Слово: «першопочаток чину – слово», «у мене – тільки слово».

У портреті Світличного, що вимальовується з його творів, листів, зі спогадів про нього, вражає його сильний дух, уміння радіти з найменшого приводу, культивувати в собі постійний тонус «оптиміста-рецидивіста» (за його власним афористичним висловом).

Головний дар Івана Світличного – мистецтво бути людиною серед людей. Він виправдовував своє прізвисько, адже завжди випромінював світло, до якого тягнулися люди. Для всіх – старших, ровесників, молодших – умів бути цікавим і потрібним.

Valentyna Mokhonko,

Deputy Director, ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2196-9390>, Central Scientific Library of V. N. Karazin Kharkiv National University

IVAN SVITLYCHNYI'S HERITAGE IN THE FUNDS OF THE CENTRAL SCIENTIFIC LIBRARY OF V. N. KARAZIN KHARKIV NATIONAL UNIVERSITY

The article examines the creative and life path of the well-known dissident philologist Ivan Svitlychnyi (1929-1992) and traces the history of the formation of his unique library. Ivan Oleksiiovych Svitlychnyi (1929-1992) in 1947-1952 studied at the School of Philology of Kharkiv University. In 2005, his library was donated to the Central Scientific Library by the scientists' sister, Nadiya Svitlichna. The library has 5065 volumes. The condition for the transfer of the Svitlychnyi's library to the CSL, where the famous graduate was so fond of working, was to preserve it as a memorial (that is, a complete collection). The library of I. Svitlychnyi consists mainly of publications in the theory of literature and linguistics in Ukrainian, Polish, Czech, Slovenian, Serbian, Bulgarian, French, German, English. It features pre-revolutionary Ukrainian book memorabilia, small-print editions of Kobzar and Autobiography by T. H. Shevchenko. There are also many foreign publications dedicated to classical and contemporary painting. Many editions have gift inscriptions of prominent figures of Ukrainian culture – B. Antonenko-Davydovych, I. Drach, L. Zabashta, M. Kotsiubynska, M. Lukash, Yu. Mushketyk, I. Muratov, S. Plachynda and others. In the collection foreign editions, including those published by Ukrainian diaspora forces abroad, could be found. For his activities, Ivan Svitlychnyi was arrested, sentenced to seven years of severe security camps and five years of exile. But at the exile he continued to collect the library, ordering various dictionaries, editions of Ukrainian folklore, scientific works by De Saussure, Bulakhovskiy, Zhirmunskiy, Averintsev, Chicherin, Lotman, Vernadskiy, works by Lesia Ukrainka, Bazhan, Brecht. Studying I. Svitlychnyi's personal library allows us to better understand the outlook of this extraordinary person. Currently, the collection is stored in the library premises on vul. Universytetska, 23, which I. Svitlychnyi used to visit in his student years.

К е у в о р д с: history of the Central Scientific Library collection, donations and gifts, Ivan Svitlychnyi, Nadiya Svitlichna, Mykhailyna Kotsiubynska.

Central Scientific Library of V. N. Karazin Kharkiv National University
4, Svobody Sq., Kharkiv, 61022, Ukraine
e-mail: v.g.mokhonko@karazin.ua

Стаття надійшла до редакції 16.04.2020 р.

Список бібліографічних посилань

1. Бурлаченко Н. В. Меморіальна бібліотека І. О. Світличного у фонді Центральної наукової бібліотеки Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. *Вісник наукової бібліотеки*. Харків, 2015. Вип. 4. С. 297–310.
2. Керзюк Ольга. *Видання про український культурний опір у Британській бібліотеці*. 2015. URL: <http://www.nbuv.gov.ua/node/2020> (дата звернення 15.03.2020).
3. Мазманьянц В. К., Зайцев Б. П., Куделко С. М. *История Центральной научной библиотеки Харьковского университета (1805–1917 гг.)*. Харьков : Изд-во ХГУ, 1992. 73 с.
4. Світличний І. *Голос доби. Кн. 1. Листи з «Парнасу»* / упоряд. Л. Світлична. Київ : Сфера, 2001. 544 с.
5. Світличний І. О., Світлична Н. О. *З живучого племені Дон Кіхотів* / упоряд.: М. Х. Коцюбинської, О. І. Неживого. Київ : Грамота, 2008. 806 с.

References

1. Burlachenko, N. V. (2015). Memorialna biblioteka I. O. Svitlychnoho u fondi Tsentralnoi naukovoї biblioteki Kharkivskoho natsionalnoho universytetu imeni V. N. Karazina [I. O. Svitlychnyi Memorial Library at the VN Karazin Kharkiv National University Central Library]. *Visnyk naukovoї biblioteki*, 4, 297-310. [In Ukrainian].
2. Kerziuk, O. (2015). *Vydannia pro ukraïnskyi kulturnyi opir u Brytanskii bibliotetsi* [Publication of Ukrainian Cultural Resistance at the British Library]. Retrieved from <http://www.nbuv.gov.ua/node/2020> [In Ukrainian].
3. Mazmaniantc, V. K., Zaitcev, B. P. & Kudelko, S. M. (1992). *Istoriia Tcentralnoi nauchnoi biblioteki Kharkovskogo universiteta (1805-1917 gg.)* [History of the Central Scientific Library of Kharkov University (1805-1917)]. Kharkov, Ukraine: Izd-vo KhHU. [In Russian].
4. Svitlychnyi, I. (2001). *Holos doby. Kn. 1. Lysty z «Parnasu»* [The voice of the day. Book. 1. Letters from «Parnassus»]. Kyiv, Ukraine: Sfera. [In Ukrainian].
5. Svitlychnyi, I. O. & Svitlychna, N. O. (2008). *Z zhyvuchoho plemeni Don Kikhotiv* [From the Don Quixote Living Tribe]. Kyiv, Ukraine: Hramota. [In Ukrainian].